

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

УДК 336.7

Юрій Прозоров

ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІЛЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ІНСТИТУТІВ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ*

У статті висвітлюється проблема суперечності та структурних суперечностей внутрішніх та зовнішніх цілей банківських інститутів розвитку в Україні, та аналізуються поточні та нові підходи до трансформації державних банків розвитку задля забезпечення фінансової підтримки сталого економічного зростання.

Ключові слова: банки реконструкції та розвитку, стале економічного зростання, імпліцитні та експліцитні цілі, фонди, кредитні установи та агенції.

JEL: G21, G28, H54, E62.

Процес глобалізації світової економіки, що прискорився після інституційної катастрофи 1990-х років на пострадянському економічному просторі, визначив необхідність якісних змін у механізмах мобілізації фінансових ресурсів, в тому числі й для подальшого їх спрямування не тільки у короткострокові високододатні банківські, валютні та фондові операції, а й у довгострокові проекти, що важливі для нових держав, в тому числі й України. Це призвело до істотних структурних та інституційних трансформацій у світовій банківській системі.

Основними тенденціями таких трансформацій стали, зокрема, посилення концентрації й централізації банківського капіталу, зростання в процесі злиття та поглинання великих транснаціональних банків, транскордонна експансія на суміжні регіональні ринки та початок домінування у передкризовий період англосаксонської моделі фінансування економіки, що ґрунтується на ринку капіталів при одночасному послабленні впливу традиційного банківництва, що базувався на пріоритеті традиційного кредитування, яке притаманне банкоорієнтованим фінансовим системам, зокрема Німеччині та Японії.

Одночасно як альтернатива короткостроковим бульбашкам на фінансових ринках дедалі більшу роль у фінансуванні економічного зростання країн з перехідною економікою стали відігравати національні, регіональні та міжнародні фінансові інститути розвитку, зокрема банки реконструкції та розвитку, такі як Група Світового банку (Міжнародний Банк реконструкції та розвитку та Міжнародна фінансова корпорація), Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Азійський та Міжамериканський банки розвитку, Німецький фонд KfW, Чорноморський банк реконструкції та торгівлі та ін.

Прозоров Юрій Володимирович (yuriy.prozorov@gmail.com), наук. співр. відділу економічної теорії Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

* Стаття підготовлена в рамках відомчої науково-дослідної розробки "Інституційні трансформації соціально-економічної системи України" (№ 0111U006669).

Теоретичні засади інституційної структурної трансформації фінансових інститутів розвитку, їх цілей та ефективності інвестування активно досліджуються у світовій та вітчизняній економічній науці. Дослідженням цієї проблеми на сучасному етапі займається ряд відомих зарубіжних економістів, серед них О.Кудрин (2011), А.Моїсеєєв (1999), В.Полтерович (2001), Дж. Стігліц, Є.Ясін (2011) та інші. Для умов розвитку української економіки та банківської системи зазначені питання досліджували вчені-економісти: А. Гальчинський, В. Геєць, А.Гриценко (2003; 2008), Я.Жаліло (2002), А.Вожжов (2012), В.Мищенко, С.Козьменко (2008), Т.Коляда (2003), В.Корнівська (2012), В. Корнеєв, І. Лютий, В. Федосов, С. Юрій, О.Яременко та інші.

Віддаючи належне наявним науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених з означеної проблематики, слід зауважити, що існує потреба в подальшому дослідженні імпліцитних та експліцитних цілей створення й функціонування та виявлення сучасних тенденцій у структурних трансформаціях банків розвитку.

Цілі статті полягають у дослідженні сучасних тенденцій трансформації спеціалізованих банківських інститутів розвитку, визначенні суперечностей та структурних розбіжностей внутрішніх та зовнішніх цілей їх діяльності в Україні.

У світовій практиці набули поширення основні моделі побудови фінансових інститутів розвитку – банківська (державні, регіональні та міждержавні банки реконструкції та розвитку) та небанківська (фонди, кредитні установи та агенції тощо).

Інститути розвитку взагалі, за визначенням російських урядових фахівців, – це "спеціалізовані організації за участю держави, що виступають каталізаторами приватних інвестицій у пріоритетні сектори та галузі економіки, сприяють створенню та впровадженню інновацій, покращують інституційне середовище"¹.

Інституції, що забезпечують координацію підсистем світового господарства, як пропонує А.Румянцев (2006. С. 377), можна поділити на чотири складові:

- 1) спеціалізовані економічні об'єднання ООН із загальнофункціональних та галузевих напрямів;
- 2) міждержавні галузеві організації;
- 3) міжнародні галузеві організації підприємств;
- 4) міжнародні кооперативні організації.

Україна як держава-засновник Організації Об'єднаних Націй з 1944 року, як і СРСР, в умовах протистояння між соціалістичною та капіталістичною системами не брала участі в роботі фінансових структур ООН, таких як МВФ та Світовий банк, що були створені у 1945 році, мотивуючи це принципом кумулятивного голосування при керуванні світовими фінансовими організаціями, яке практично призводило до контролю над ними країн-основних акціонерів, насамперед, США. Тільки після здобуття незалежності Україна приєдналася до міжнародних фінансових організацій як на світовому, так і на європейському рівні.

Виходячи з концепції поділу діючих фінансових інститутів розвитку за цілями можна виокремити три великі групи:

- 1) центральні банки як інститути розвитку;
- 2) банки реконструкції та розвитку;

¹ О деятельности финансовых институтов развития : материалы к заседанию Совета по конкурентоспособности и предпринимательству при Правительстве Российской Федерации (2008) [Електронний ресурс]. – Доступний з : http://www.rtt.ru/_files/fileslibrary/97.doc#_Toc185141793. – С. 4.

3) небанківські фінансові спеціалізовані інститути розвитку (фонди, агенції тощо).

Треба відмітити, що система інститутів розвитку має структурно вбудовані комплементарні окремі функції. При цьому багаторічний міжнародний досвід створення банків реконструкції та розвитку як на державному, так і на міждержавному та регіональному рівні свідчить, що такі спеціалізовані банки не в змозі виконувати поставлені перед ними завдання довгострокової кредитної підтримки пріоритетних галузей національної чи регіональної економіки, якщо діятимуть як звичайні банківські установи, обмежені загальними поточними нормативами регулювання з боку банківського нагляду Центробанку та інших банківських регуляторів.

Можливо виділити такі фінансові інститути розвитку, що в теперішній період діють на вітчизняному банківському ринку:

по-перше, це внутрішні інститути, які мають функції розвитку – Укрексімбанк у сприянні кредитної підтримки вітчизняних підприємств-експортерів, УБРР щодо підтримки інноваційних та енергозберігаючих технологій) та імпліцитні інститути розвитку, ті, що не декларують такі цілі, але фактично виконують їх у процесі своєї уставної діяльності (НБУ та Ощадбанк);

по-друге, це міжнародні банківські інститути розвитку, що реалізують в Україні цілі своїх засновників – міжнародних організацій, насамперед, Міжнародний банк реконструкції та розвитку (Світовий банк як структура ООН), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), що давно працюють в Україні, та Європейський інвестиційний банк, що у 2012 році відкрив представництво в Україні й тільки розпочинає свою роботу;

по-третє, це державні фінансові інститути розвитку іноземних держав, насамперед, Російської Федерації та Німеччини, що безпосередньо, як російський Банк ВТБ, або через своїх дочірні структури, як Зовнішекономбанк (Банк розвитку РФ), що є основним акціонером Промінвестбанку, та Сбербанк РФ, або акціонер ПроКредит банку Агенція KfW (Німеччина) прямо або опосередковано здійснюють вплив на пріоритети у кредитуванні тих чи інших проектів на території України згідно з власними – зовнішніми для України – цілями.

Україна стала членом Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) згідно з Указом Президента від 14 липня 1992 року. Одним із перших кроків співпраці України з ЄБРР було підписання у грудні 1994 року угоди про відкриття кредитної лінії для надання кредитів малому та середньому приватному підприємству. В умовах невизначених тоді для іноземних кредиторів рейтингів вітчизняних банків фінансування ЄБРР у вигляді чотирьох траншів надавалося Національному банку України, який розподіляв у подальшому ці кошти між так званими уповноваженими банками-учасниками. Проект був дуже важливим й успішним кроком на шляху проривного піднесення кредитної справи в Україні до середньоєвропейського рівня.

У цьому проекті брали участь провідні на той час як великі, так і середні українські АППБ "Аваль", КБ "Приватбанк", АКБ "Україна", АКБ "Надра", АТ ВАБанк, Український кредитний банк, АБ "Ажіо", ЗУКБ, АБ "Енергобанк" та АТ "Градобанк", з яких тільки останній внаслідок погіршення фінансової ситуації в банку та подальшого банкрутства не виконав своїх зобов'язань перед НБУ.

Позичальники мали можливість отримати достатньо довгострокові в тодішній ситуації кредити в іноземній валюті під значно нижчі відсотки, ніж будь-де на українському фінансовому ринку. Банки-учасники проектів від ЄБРР отримували технічну допомогу для впровадження інституційної програми розвитку та вдосконалення навичок кредитної оцінки. Враховуючи успіх попереднього проекту, 8 травня 1998 року було підписано угоду між НБУ та ЄБРР про нову кредитну лінію на загальну суму 88,3 млн дол. США. Ця кредитна лінія розподілялася на дві окремі: 66,2 млн дол. США

– на видачу кредитів малим і середнім підприємствам, а 22,1 млн дол. США – мікрокредити малим підприємствам і приватним підприємцям. Банками-агентами першого виду кредитів стали АППБ „Аваль”, АКБ „Форум”, АБ „Ажіо”, АТ ВАБанк, АКБ „Надра”, Укрсоцбанк, Кредитпромбанк і ВАТ „Міжкомбанк”. Право на обслуговування програми мікрокредитування отримали АППБ „Аваль”, КБ „Приватбанк”, АБ „Ажіо”, АКБ „Надра” та АКБ „Форум”.

Основними імпліцитними ризиками цієї схеми кредитування були суттєві валютні ризики, які недостатньо роз’яснювалися з боку консультантів ЄБРР майбутнім українським позичальникам, котрі в умовах сподівань на стійкість нещодавно введеної національної валюти України – гривні – та відсутності у кредитних відділах банків фахівців відповідної кваліфікації були фактично введені в оману щодо можливої ефективної відсоткової ставки за такими кредитами у перерахунку в національну валюту.

Такі ризики і спрацювали дуже боляче для вітчизняних банків-учасників проектів ЄБРР та самих позичальників, особливо тих, що закупили на кредитні кошти обладнання для випуску такої продукції, що не давала їм валютної виручки, під час першої різкої девальвації гривні у кризу 1998 року. Банки, наприклад АППБ Аваль, пішли на поступки позичальникам, здійснивши реструктуризацію тих валютних кредитів, які позичальник був не в змозі погашати та обслуговувати, у кредити, номіновані у національній валюті-гривні, зі зміною відсоткових ставок. Альтернативою такої реструктуризації було банкрутство позичальника, бо основні засоби, що виступали як застава за кредитами ЄБРР, не могли бути ефективно реалізовані банками в умовах зниження попиту в економіці. На жаль, такий досвід не був у достатній мірі використаний вітчизняною банківською системою під час останньої валютної кризи 2008–09 років.

Менш відомими в Україні є засновані набагато раніше представники Європейських фінансових організацій, такі як Банк розвитку Ради Європи (БРРЕ) та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ).

Банк розвитку Ради Європи² був заснований в 1956 році згідно з Угодою Ради Європи. Сьогодні його членами є 38 держав-членів. Першочерговим завданням БРРЕ є надання державам-членам Ради Європи фінансової допомоги у вирішенні соціальних проблем, що виникають внаслідок присутності біженців, переміщених осіб, мігрантів, а також осіб, що стали жертвами стихійного лиха або екологічних катастроф, – це є зовнішні цілі функціонування цього фінансового інституту розвитку.

Але в сучасних умовах діяльність БРРЕ поширюється за межі його пріоритетних завдань з метою досягнень нових – внутрішніх – соціальних та економічних цілей, таких як покращення житлових умов вразливих соціальних груп, наприклад залишених дітей, людей з обмеженими можливостями, представників різних етнічних меншин, а також тих, хто перебуває за межею бідності. Спираючись на ці пріоритети, банк є фінансовим учасником проектів соціальної спрямованості в трьох основних областях:

- *поглиблення соціальної інтеграції* через допомогу біженцям і мігрантам, збільшення кількості соціального житла, поліпшення житлових умов у містах та в сільській місцевості, а також сприяння створенню та збереженню робочих місць;
- *відповідальне управління довкіллям* через превентивні заходи та допомогу регіонам, що постраждали від стихійного лиха або екологічних катастроф, будівництво чи перебудову інфраструктури водопостачання та перероб-

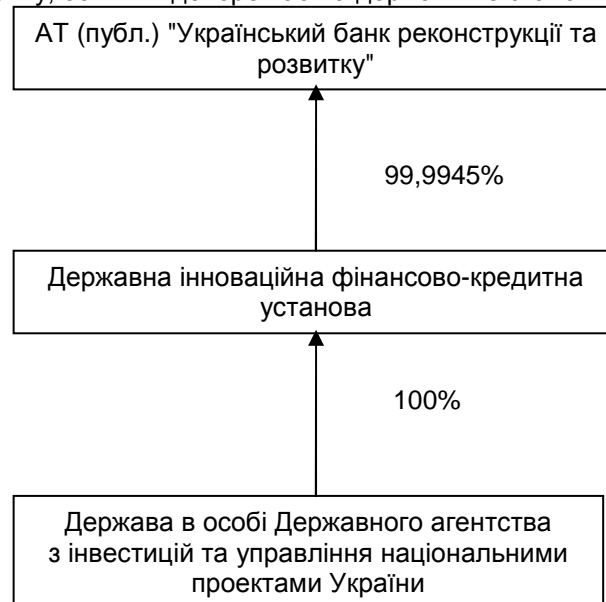
² Представництво Ради Європи в Україні: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Доступний з : http://www.coe.kiev.ua/general/800/800_10.htm.

ки відходів, виробництво чистої і відтворюваної енергії, а також захист і збереження спадщини;

- *розвиток людського потенціалу* через проекти у сфері освіти, професійної підготовки та охорони здоров'я.

БРРЄ заснував окремий "Вибірковий довірчий рахунок", який дозволяє йому спрямовувати частину своїх річних прибутків на субсидювання відсоткових ставок та окремих благодійних внесків на актуальні соціальні проекти в країнах-членах, що найбільше потребують цього. За час свого існування банк надав кредитів на суму понад 20 млрд євро, а щорічний обсяг кредитів дорівнює, за даними Ради Європи, 1,6 млрд євро³. Але в Україні БРРЄ реально кредитних проектів не веде, незважаючи на те, що вказані вище його внутрішні й зовнішні цілі цілком відповідають потребам нашої держави, а Рада Європи постійно намагається впливати на зовнішню та внутрішню політику України. Пропонуємо відповідним органам державної влади та представникам громадянського суспільства активізувати взаємодію із структурами Ради Європи саме у соціально-економічних питаннях та розпочати процес залучення БРРЄ до фінансування проектів в Україні згідно з його цілями.

Серед вітчизняних фінансових інститутів розвитку є *тільки одна установа банківського типу* – це публічне акціонерне товариство "Український банк реконструкції та розвитку" (УБРР), що був створений згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 655 від 05.05.2003 року. Мета УБРР, згідно зі Статутом банку, – створення сприятливих умов для розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності через надання банківських послуг та продуктів вітчизняним товаровиробникам. Мажоритарним акціонером Українського банку реконструкції та розвитку є Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДІФКУ), яка володіє 99,99% його статутного капіталу (рис. 1). Він був зареєстрований Національним банком України 19 березня 2004 року як акціонерне товариство закритого типу (реєстраційний номер №292), тобто не має статусу державного банку, оскільки де-юре частка держави не становить 100%.

Рисунок 1. Схема структури власності Публічного АТ "Український банк реконструкції та розвитку"

³ Там само.

Український банк реконструкції та розвитку за роки існування так і не став потужним інструментом проведення державної промислової політики. Банк було створено з достатньо обмеженою метою – "сприяння розвитку інноваційної діяльності в Україні через надання банківських послуг та продуктів підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю"⁴. УБРР має спеціалізацію інвестиційно-промислового банку, в його статуті зазначено, що його місія полягає у створенні сприятливих умов для розвитку економіки України через сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності й підтримку вітчизняного товаровиробника, дотримуючись при цьому оптимального балансу інтересів клієнтів, акціонерів та самого банку.

Банк було створено за ініціативою Української державної інноваційної компанії (УДІК), яка була попередником ДІФКУ та віднесена до сфери управління Державного агентства України з інвестицій та інновацій, нині – Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України (Держінвестпроект).

Першими двома Основними стратегічними орієнтирами та критеріями діяльності ПАТ "УБРР" виступають орієнтири, на нашу думку, ніяк не пов'язані з цілями його створення та функціонування як фінансового інституту розвитку:

- *банк для корпоративних клієнтів, який здійснює комплексне обслуговування;*

- *спеціалізація фінансування: середньострокове та довгострокове фінансування юридичних осіб.*

Третім критерієм діяльності виступає: *Пріоритетність цільового спрямування кредитування: реконструкція та розвиток вітчизняних товаровиробників.*

Таким чином, своїм офіційним цільовим пріоритетом Український банк реконструкції та розвитку позиціонує дуже звужену зовнішню експліцитну ціль діяльності – реконструкцію та розвиток не України, її економіки, а невизначених "українських товаровиробників". Отже, відбувається підміна зовнішніх цілей функціонування де-факто державного банку (підтримка пріоритетних галузей вітчизняної економіки) внутрішніми імпліцитними цілями – пільгове кредитування за державний кошт для підтримки наближеного до банку вузького кола позичальників "товаровиробників".

Лише четвертим та п'ятим за значимістю виступають критерії реалізації, чи *лише допомоги у реалізації державної політики та підтримки вітчизняних підприємств:*

- *банк як інструмент державної політики та реалізації (допомоги у реалізації) стратегії головного акціонера – Державної інноваційної фінансово-кредитної установи;*

- *банк для підтримки українських підприємств у впровадженні міжнародних стандартів по енергозбереженню, охороні навколишнього середовища, умов праці та сучасних технологій.*

Стратегічна мета Банку, затверджена акціонерами, – "досягти позиції сучасного, універсального, конкурентоспроможного та значущого банку України"⁵ – також не несе у собі пріоритетів інвестиційно-інноваційного економічного змісту. *Український Банк реконструкції та розвитку, таким чином, згідно з затвердженою ДІФКУ його стратегічної мети, не тільки імпліцитно, а й цілком офіційно "служить собі, а не державі". Стратегічні цілі розвитку бан-*

⁴ Офіційний сайт ПАТ УБРР [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.ubrr.com.ua/node/63>.

⁵ Там само.

ку, задекларовані УБРР, наочно показують, що цей банк нічим не відрізняється від звичайного комерційного банку, бо включають у себе:

- зміцнення і посилення впливу Банку в реальних секторах економіки і збільшення частки Банку на ринку банківських послуг;
- нарощування капіталу, підвищення конкурентоспроможності й ефективності діяльності;
- забезпечення оптимального рівня платоспроможності та ліквідності;
- дотримання політики зростання та диверсифікації клієнтів і послуг;
- забезпечення захисту від ризиків власного капіталу та залучених коштів;
- розроблення та впровадження систем управління, які б уособлювали найкращу міжнародну практику в корпоративному управлінні Банком.

Вважаємо, що на самому початку розбудови УБРР було зроблену суттєву інституційну помилку, яка призвела до конфлікту експліцитних та імпліцитних цілей його існування, що триває досі. Необхідно було створювати УБРР як потужний державний інвестиційний банк із 100-відсотковою часткою держави, підпорядкований Кабінету Міністрів України, а не як кептивний, по суті "кишеньковий" банк спеціалізованої державної установи, діяльність якої неодноразово піддавалася критиці з боку перевіряючих контрольних державних органів та критикувалася за видачу сумнівних та проблемних до повернення кредитів⁶.

Таким чином, можна дійти висновку, що поточні акціонери УБРР в особі Державної інноваційної фінансово-кредитної установи навіть не ставлять перед банком завдання бути банківським Інститутом розвитку. В цьому полягає основна інституційна суперечність, яка пояснює, чому УБРР так і не став потужним та дієвим фінансовим інститутом проривного гатунку. УБРР як інституція апіорі не мав такого завдання від держави, бо класичні цілі інститутів розвитку навіть не ставилися йому засновниками цілями та їх досягнення не включалося до системи показників, які потрібно досягати для оцінки успішності роботи менеджменту.

Діяльність УБРР не досягає навіть офіційно поставленої перед ним мети і відзначається вкрай низькими показниками ефективності: до 2007 року його робота була непомітною і банк був на 167 місці у рейтингу Національного банку України, а у березні 2010 року з НБУ була підписана угода щодо виконання "Програми фінансового оздоровлення банку шляхом збільшення статутного капіталу". На початок 2012 року УБРР належить до четвертої, останньої за класифікацією НБУ, групи банків за розміром сукупних активів, посідаючи у загальному рейтингу на початок 2011 року 169 місце.

Серед українських фахівців, зокрема С.Козьменко, Я.Жаліло, С.Головін та ін., побутує думка, що УБРР повинен змінити існуючу схему свого функціонування, видавати кредити позичальникам не прямо, а шляхом відкриття кредитних ліній під інвестиційні проекти уповноваженим комерційним банкам. Вважається, що в такому разі частину ризиків УБРР буде перекладено на діючі банки, збережеться конкуренція і не буде безпосереднього контакту держави та бізнесу (саме за таким принципом, що був описаний вище, ЄБРР кредитує підприємства малого і середнього бізнесу). Проти такої пропозиції виступали міжнародні фінансові організації – МВФ і Світовий банк, оскільки існуюча

⁶ Аналітичний звіт Державної контрольно-ревізійної служби України за січень-грудень 2008 р. "Про фінансово-господарську діяльність Державної інноваційної фінансово-кредитної установи та Державного агентства України з інвестицій та інновацій" [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/52934.jsessionid=749F799E407BB522E08D79AC4D8417C1>.

ла думка, що західні банки, вкладаючи кошти в УБРР, витіснять ці фінансово-кредитні установи з вітчизняного фінансового ринку⁷.

УБРР імпліцитно позиціонувався менеджментом та засновниками як невеликий банк, станом на 01.10.2006 р. його активи становили 51,3 млн грн. Обсяг залучених банком коштів станом на 31.12.2010 р. становив 58,7 млн грн, обсяг наданих кредитів – 10,8 млн грн, у тому числі 9,8 млн грн – кредити суб'єктам господарювання. Сумарні активи банку на зазначену дату становили 126,8 млн грн, зросли лише на 33,2 млн грн у порівнянні з 2010 роком.

Досить амбіційний План роботи цього банку був сформований на період з 2004 по 2009 року, причому до кінця 2009 року його планували збільшити до 500 млн грн. У довгостроковій перспективі, за 15 років, "УБРР має перетворитися на могутню банківську структуру з капіталом близько 1 млрд дол. США"⁸.

На жаль, протягом усього періоду існування в УБРР постійно стикався з цілим рядом проблем. Так, наприклад, НБУ в кінці 2006 року заборонив цьому банку приймати вклади від фізичних та юридичних осіб у зв'язку з невиконанням вимог Національного банку щодо ліквідності, а в 2007 році Фонд гарантування вкладів фізичних осіб перевів УБРР в категорію тимчасових учасників (Жаліло, 2002).

Фінансовий результат діяльності УБРР в останні роки був нестабільним: у 2009 році отримано збиток у розмірі – 29,5 млн грн, у 2010 – прибуток у сумі 1,6 млн грн, у 2011 році прибуток становив 0,95 млн грн. Можна з великою вірогідністю допускати, що такий результат останніх двох років (невелике перевищення доходів над видатками) є лише спробами менеджменту не допустити реальної оцінки кредитного портфеля банку та відповідно і їх діяльності по ефективному використанню державних коштів.

На жаль, на початок 2012 року УБРР опустився вже на 172 місце із 176 зареєстрованих в Україні банків, з активами 157,3 млн грн, і виходячи з існуючих на сьогодні розмірів статутного капіталу банку УБРР (95 млн грн станом на початок 2012 року), банк має лише 66,5 млн грн власного капіталу, тобто замість активного кредитування пріоритетних галузей фактично відбувається проїдання коштів акціонерів, тобто держави. Таким чином, треба поставити під сумнів його здатність до трансформації у той потужний фінансовий інститут розвитку та державної підтримки, що потребує українська економіка зараз.

У попередніх публікаціях ми неодноразово пропонували шляхи підвищення ефективності функціонування вітчизняного квазідержавного банку розвитку та його трансформації у класичний банківський фінансовий інститут розвитку. Було б доцільно розширити склад джерел його коштів за рахунок, наприклад, частини бюджетних видатків, емісійних та коштів рефінансування НБУ, частини коштів від реалізації державних цінних паперів, частини коштів, одержаних від приватизації державного майна, частини вільних коштів комерційних банків (за умови наявності надлишкової ліквідності на ринку міжбанківського кредитування) у вигляді купівлі або участі в розміщенні серед своїх клієнтів довгострокових боргових цінних паперів, емітованих УБРР (Прозоров, 2004).

Зважаючи на значну частку держави у капіталі УБРР, надійність його фінансових інструментів практично не буде поступатися довгостроковим державним цінним паперам, але завдяки впровадженню їх постійного двостороннього біржового котирування, наприклад, через інститут маркет-мейкерів на організованих фондових майданчиках, насамперед, на біржах ПФТС у Києві та "Перспе-

⁷ Проблеми та перспективи розвитку спеціалізованого інвестиційного банкінгу [Електронний ресурс] / С.М.Козьменко, С.В.Леонов. – Доступний з : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2008_5_1/zbirnik_O_FN_5_%D0%A7_1_251.pdf. – С. 9.

⁸ Там само. – С. 8.

ктива" у Дніпропетровську. Можна прогнозувати, що цінні папери з фіксованою чи плаваючою дохідністю УБРР будуть користуватися достатнім попитом серед широкого кола інвесторів (як банків, так і небанківських установ). Банки при цьому можуть використовувати облігації УБРР як ліквідну заставу при здійсненні операцій рефінансування зі сторони НБУ поряд з державними облігаціями (Жаліло, 2002).

Крім того, одним із нових напрямів діяльності УБРР може бути залучення в державний сектор приватних інвестицій шляхом розміщення гібридних фінансових інструментів державних підприємств, наприклад, деяких специфічних видів корпоративних облігацій, ще розповсюджених сьогодні на вітчизняному ринку цінних паперів, облігацій з правом голосу, конвертованих облігацій та облігацій зі змінним відсотком (Коляда, 2003).

Водночас для налагодження ефективної роботи УБРР слід вирішити цілу низку проблем, у тому числі, здійснити реформу банківської системи, яка б передбачала надання більших можливостей спеціалізованим банкам, що вимагає не тільки зміни відповідного законодавства, а й диференціації підходів НБУ до банківського нагляду, оскільки "вузька" банківська спеціалізація передбачає більші ризики, ніж в універсальних комерційних банках.

Крім того, функції УБРР не повинні дублювати функції інших державних банківських установ, насамперед Ощадбанку. Необхідно розробити оптимальні схеми їх взаємодії задля трансформації збережень громадян в інвестиції. Ощадбанк міг би залучати гривневі кошти від населення як єдиний у країні банк, що має 100-відсоткові державні гарантії, які б потім надавалися шляхом міжбанківського кредитування УБРР та диверсифіковано вкладалися в перспективні, насамперед технологічні та енергозберігаючі проекти. Укрексімбанк, як такий, що має великий міжнародний досвід з емісії власних цінних паперів на відкритому ринку, міг би емітувати єврооблігації у валюті під більш низькі відсотки. Надалі отримані Укрексімбанком валютні кошти можливо розміщати на депозитах в УБРР для подальшого спрямування їх на кредитування в інвалюті довгострокових стратегічних проектів, маючи додатковий ефект від покращання управління формуванням резервів під кредитні операції у системі державних банків.

Ми пропонували також схему, за якої УБРР міг би продавати пули своїх працюючих кредитів шляхом емісії власних цінних паперів, які могла б гарантувати держава. Таким чином, могла б бути створена надійна, постійно діюча система залучення грошових ресурсів в економіку (Коляда, 2003).

У подальшому влада де-факто відмовилася від спроб реанімувати УБРР. Так, у травні 2011 року Голова Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами В.Каськів у виступі на Інвестиційній конференції в Лондоні повідомив, що до жовтня 2011 року в Україні буде засновано Український Банк Розвитку, який консолідуватиме всі видатки розвитку української держави та знищить корупцію, яка досі загрожувала цьому сектору.

"Через новостворений банк українська держава співфінансуватиме стратегічні інвестиційні проекти, поділяючи ризики з нашими партнерами-інвесторами. Діяльність цього банку будуватиметься на таких принципах. По-перше, це абсолютна прозорість в інвестиційних рішеннях, а по-друге, співробітництво лише з провідними консалтинговими та інвестиційними компаніями"⁹.

⁹ Каськів В. Український банк розвитку буде створено до жовтня 2011 року [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.ukrproject.gov.ua/news/ukra%D1%97nskii-bank-rozvitku-bude-stvoreno-do-zhovtnya-2011-roku>.

Але у червні 2012 року прем'єр-міністр України М.Азаров заявив, що сама по собі ідея створення банку цікава, але, як завжди, вона упирається у відсутність реального капіталу. "Ця ідея повинна бути привабливою для приватних інвесторів, і капітал банку повинен формуватися не тільки з коштів держави, яких зараз не так багато, а й з капіталу інвесторів. *Тому на нинішньому етапі практично питання створення такого банку не стоїть*"¹⁰.

Тому наразі можливо констатувати, що існує явний конфлікт між декларованими зовнішніми (експліцитними) цілями держави у довгостроковій кредитній підтримці пріоритетних вітчизняних секторів економіки та короткостроковими внутрішніми (імпліцитними) цілями, насамперед, скорочення бюджетних витрат.

Поряд з неефективною роботою єдиного в державі банку розвитку державні банки зі 100-відсотковою участю держави (Ощадбанк та Укресімбанк), які по суті де-факто частково виконують функції державних фінансових інститутів розвитку, протягом посткризового періоду розвитку української банківської системи продовжують виконувати стратегічно помилкову стратегію подальшої універсалізації своєї діяльності з метою отримання прибутку, як і інші звичайні комерційні банки.

Як відзначає В.Корнівська, головною інновацією при трансформації структури інститутів розвитку може стати побудова механізму державно-приватного партнерства в інституційному трикутнику "державна – бізнес – суспільство". Інститути розвитку, таким чином, "можуть стати початковою точкою одночасної інституційної (через створення механізмів приватно-державного партнерства в системі інститутів розвитку) та економічної (через впровадження проектного підходу в рамках інститутів розвитку) модернізації" (Корнівська, 2012. С. 13). Якщо держава не зацікавлена у функціонуванні потужного вітчизняного Банку розвитку, то й приватно-державне партнерство в проекті створення УБР лише посилить неузгодженість цілей його функціонування в рамках системи координат ризик-дохідність.

На нашу думку, позитивний довгостроковий фінансовий ефект для всіх учасників взаємодії у такому трикутнику "державна-бізнес-суспільства" можна досягти тільки тоді, коли *фінансові інститути розвитку трансформуються у такий новий формат взаємодії, який суттєво зменшить закладену, на жаль, у саму базову інституційну побудову банків розвитку можливість, а часом і вигідність опортуністичної поведінки сторін.*

Висновки. На сьогодні жодна з банківських установ в Україні не виконує класичних функцій банківського інституту розвитку.

Фінансові інститути розвитку є досить специфічним сегментом вітчизняної фінансової сфери, що не просто потребує розбудови банківської інфраструктури для спрямування державних та міждержавних коштів у низько дохідні довгострокові стратегічні інвестиційні проекти, а й вимагає трансформації існуючих в Україні неефективних державних та квазідержавних установ у логічну та ефективну структуру Українського банку розвитку. У подальшому можливе залучення до його капіталу як міноритарних акціонерів (з часткою спочатку 25, а потім до 49% акцій) потужних міжнародних партнерів, що мають успішний досвід у відповідній сфері. Така спеціалізована банківська структура в разі її створення із застосуванням специфічних інноваційних фінансових технологій, інструментів та схем фінансування потребуватиме, крім організаційних заходів з боку держави, ще й залучення банківського персоналу відпо-

¹⁰ М.Азаров: держава не має грошей на Банк розвитку [Електронний ресурс] // УНІАН. – Доступний з : <http://www.unian.ua/news/508422-azarov-derjava-ne-mae-groshey-na-bank-rozvitku.html>.

відної високої кваліфікації, розроблення аналітичних методик та програмного забезпечення щодо контролю специфічних ризиків, що виникають, та оцінки ефективності вкладів у пріоритетні інвестиційні проекти.

Можна запропонувати три шляхи трансформації банківських інститутів розвитку в Україні з метою належного виконання притаманних їм функцій у середньостроковій перспективі:

Перший варіант: передача вже створеного, але неефективно працюючого ПАТ "УБРР", що має діючі ліцензії НБУ на здійснення банківських операцій, від основного акціонера – ДІФКУ, що підпорядкована Державному агентству з інвестицій та управління національними проектами, що належать безпосередньо до сфери компетенції Кабінету Міністрів України, перехід у статус 100-відсотково державного банку, що підвищить кредитні рейтинги УБРР та дозволить у перспективі здійснювати запозичення на міжнародних ринках капіталу під нижчий відсоток, подальша суттєва докапіталізація банку переважно за рахунок надходжень від нової хвилі приватизації об'єктів державної власності, з подальшим наданням УБРР особливого статусу Банку розвитку з відповідним індивідуальним режимом нагляду та регулювання з боку НБУ, за прикладом російського Зовнішекономбанку (ВЕБ).

Другий варіант: оздоровлення та концентрація діючого УБРР на важливих функціях невеликого банку інноваційного розвитку у сфері новітніх технологій в Україні з одночасним створенням нового потужного Банку розвитку України на базі одного із існуючих державних банків, або банків із державною часткою капіталу.

Третій варіант: передача частки функцій Банків розвитку уповноваженим комерційним банкам з українським капіталом, які здійснюватимуть кредитування пріоритетних галузей вітчизняної економіки в рамках спеціалізованих довгострокових кредитних ліній за особливими умовами обслуговування, за моделлю достатньо успішного співробітництва комерційних банків з Європейським банком реконструкції та розвитку. Вважаємо, що надання таких кредитних ліній буде набагато ефективнішим, ніж поточна практика компенсації з державного бюджету різниці у відсоткових ставках за кредитами, виданими комерційними банками. Механізмом реалізації такого варіанта може бути спрямування відповідних бюджетних коштів безпосередньо на підвищення довгострокового джерела кредитування – капіталу одного з державних банків, або через схему монетизації ОВДП з подальшою кредитною мультиплікацією таких коштів через систему уповноважених українських комерційних банків у рамках спеціалізованих довгострокових кредитних ліній із законодавчим обмеженням маржі таких кредитних операцій та відповідним особливим наглядом з боку Національного банку України.

Суперечності між зовнішніми та внутрішніми цілями функціонування фінансових інститутів розвитку можливо подолати за допомогою комплексу інституційних та фінансово-економічних заходів зі зниження ефективності опортуністичної поведінки як з боку держави, так і з боку бізнесу в інтересах суспільства. У подальших наукових розвідках необхідно виявити внутрішні особливості функціонування фінансових інститутів розвитку та зовнішні інституційні вади регулювання та контролю з боку держави, усунення яких суттєво елімінує ризики неповернення та/або нецільового використання коштів новоствореного державного Банку розвитку при здійсненні ним довгострокового кредитування пріоритетних інвестиційних проектів, необхідних для повернення України на траєкторію сталого економічного зростання після подолання другої хвилі світової фінансової кризи.

Література

- Вожжов А.П.* (2012). Про архітектуру фінансового стимулювання економічного зростання / А.П.Вожжов, О.Л.Гринько // Вісник НБУ. № 5. – С. 22–29.
- Гриценко А.А.* (2003). Особливості інституційної архітектури українського суспільства XXI століття / А.А. Гриценко / Економіка України: стратегія й політика довгострокового розвитку / за ред. акад. В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогнозування. – С. 155–171.
- Жаліло Я.А.* (2002). Від парадигми фінансової стабілізації – до ідеології зростання : аналітична доповідь / Я.А.Жаліло, А.Т.Кияк, Ю.В.Прозоров та ін. ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : Центр антикризових досліджень. – 48 с.
- Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований* / под ред. д-ра экон. наук А.А.Гриценко (2008). – Х. : Форт. – 928 с.
- Коляда Т.* (2003). Створення Українського банку реконструкції та розвитку як вихід з інституційної пастки на шляху залучення інвестицій в економіку України / Т.Коляда, Ю.Прозоров // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – № 12. – С. 33–38.
- Корнівська В.О.* (2012). Інститути розвитку в контексті соціоінституційного та соціоментального клімату українського суспільства / В.О.Корнівська // БІЗНЕСІНФОРМ, № 2. – С. 10–13.
- Кудрин А.* (2011) Последствия кризиса и перспективы социально-экономического развития России / А. Кудрин, О. Сергиенко // Вопросы экономики. – № 3. – С. 4–19.
- Моисеев А.А.* (1999). Международные кредитно-финансовые организации / А.А. Моисеев. – М. : Изд. МНИМП.
- Полтерович В.М.* (2001). Элементы теории реформ / В.М. Полтерович. – М. : ЗАО "Экономика". – 447 с.
- Прозоров Ю.В.* (2004) Інституційні зміни у структурі банківського капіталу та посилення кредитної підтримки інноваційно-інноваційного шляху розвитку економіки / Ю. В. Прооров // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Т. 15 : збірник наукових праць : наукове видання. – Суми : Мрія-1 ЛТД ; УАБС. – С. 3–5.
- Румянцев А.П.* (2006) Міжнародна економіка / Г.Н. Климко, В.В. Рокоча та ін. ; за ред. А.П.Румянцева. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Знання. – 479с.
- Ясин Е.* (2011) Институциональные ограничения модернизации, или приживется ли демократия в России? // Вопросы экономики. – № 11. – С. 9.

INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF THE OBJECTIVES OF FUNCTIONING OF THE DEVELOPMENT BANKING INSTITUTIONS IN UKRAINE

Yuriy Prozorov

Author affiliation: Research Fellow, Department the economic theory State Institution "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine"

The article highlights the problem of inconsistency and structural contradictions between internal and external objectives of the development banking institutions in Ukraine, and analyzes the current and new approaches to the transformation the state-owned development banks for the financial support of sustainable economic growth.

Keywords: reconstruction and development banks, sustainable economic growth, implicit and explicit objectives, funds, credit institutions and agencies.

JEL: G21, G28, H54, E62